

REFLEKSIJE

NOVA KNJIGA O SLOVANIH

I

Splošne zgodovine slovanskih narodov in plemen so postale danes redke. Delno je temu vzrok nadvse obširna in zapletena materija, tako da se bo resen znanstvenik le težko odločil stopiti na drzno pot sinteze o slovanstvu. Na začetku tega stoletja stoji veliko in doslej neprekoračeno delo te vrste, ki ga je napisal češki profesor Lubor Niederle. Toda že Niederlu se je delo razraslo v drugi seriji knjig v širok priročnik slovanskih starožitnosti, v opise in podrobne analize stanovanja, noše, umetne obrti, gospodarstva in običajev. Študijo o slovanskem pravu je prispeval že drug znanstvenik (T. Saturník), kar je še bolj poudarilo naravo priročnika in Življenje starih Slovanov še bolj odmaknilo od sinteze. V prvi seriji knjig pa je Niederle poskusil dati čisto zgodovino starih Slovanov in nato posameznih slovanskih vej (južne, zahodne in vzhodne) v njihovem nastajanju; pri tem poskusu pa močno zaostaja za drugim, kulturnim delom. Večjega poskusa od Niederlovega pa ni bilo ne pred njim in ga ni tudi do danes.

Drugi vzrok, da so sintetična dela o slovanstvu in Slovanih redka, pa je v izpremenjenih zgodovinskih stališčih in metodah. Posamezni slovanski narodi so po svoji zgodovinski usodi med seboj zelo različni, z druge strani pa se njihova zgodovina tako veže s sosednjimi neslovanskimi narodi in plemeni, da se zde študije za posamezne slovanske nacionalnosti (npr. za jugoslovanske narode, za Poljake itd.) bolj smotrne in bolj možne kot kakšna splošna »slovanska zgodovina«, ki bi morala obsegati vso jugovzhodno in vso srednjo ter vzhodno Evropo in skoraj polovico Azije.

Ta problem je čutil tudi avtor knjige,* o kateri poročamo. Za njegov poskus ga je opogumila zasnova pregleda svetovne zgodovine, v katerem je delo izšlo. »Destins du Monde« — Usode sveta je zasnoval znani francoski zgodovinar Lucien Febvre in delo vodi po njegovi smrti F. Braudel. Prikličimo si v spomin nekaj drugih svetovnih zgodovin! Tu je čisto opisna in strogo sinhronistična sovjetska svetovna zgodovina (Vsemirnaja istorija, 10 zvezkov, začeta leta 1956), ki je zdaj dostopna tudi v nemškem prevodu. Kronološko zasnovana, pisana pa v obliki večjih sintez je svetovna zgodovina nemške založbe Propyleje, prvič izdana v letih 1931 do 1935 v 10 zvezkih z dodatkom bibliografije (Propyläen-Weltgeschichte), racionalistična in liberalna; v Hitlerjevem času je izšel posebni, »enajsti« zvezek o Germanih, nato je začela izhajati povsem rasistična »Nova propilejska zgodovina«, a je ostala nedokončana; tretjič je izšla po vojni prav tako v 10 zvezkih (Propyläen-Weltgeschichte, Eine Universalgeschichte), s popolnoma novimi avtorji in novimi, univerzalno historičnimi in idealističnimi pogledi, pod uredništvom znanih zgodovinarjev Golo Manna in Alfreda Heusa; to izdajo imamo lahko za popolnoma novo delo. Se bolj idealistična, daši v nekaterih sestavkih zelo dobra je »Historia

* Roger Portal: Les Slaves. Peuples et nations, Paris 1965, Armand Colin. Collection Destins du Monde. 520 strani; ilustracije in karte.

mundi», prav tako v 10 zvezkih, ki jo je po vojni zasnoval Fritz Valjavec in izdal Südost-Institut v Münchenu. Konservativnost propilejske zgodovine, zlasti pa zgodovine Historia mundi je čutiti tudi v razsežnosti posameznih razdobij: pri propilejski zgodovini je stari vek obdelan v štirih zvezkih, srednji v dveh, novi vek pa v štirih. Sovjetska zgodovina pretirava v nasprotni smeri: stari vek obdela v dveh zvezkih, srednjega v dveh, novi vek do leta 1917 v treh, za dobo po oktobrski revoluciji pa porabi zopet tri cele zvezke.

Bolj svobodni so, že iz tradicije svoje sociološke historične šole, Francozi. Samo splošni informaciji rabi Splošna zgodovina (Histoire Universalle), v treh zvezkih, izšla v letih 1956 do 1958 kot historični del od Andréja Malrauxa zasnovane Encyclopédie de la Pléiade (vzporedno ob znani seriji literarnih del Plejadine Biblioteke). Poseben dodatni oziroma uvodni zvezek je posvečen metodi zgodovine (L'Histoire et ses Méthodes, 1961). Zelo dobra je Splošna zgodovina civilizacij (Histoire générale des Civilisations) v sedmih zvezkih, pod direkcijo Mauricea Crouzeta, ki zajemajo svetovno zgodovino po posameznih dobah, nekako podobno kot nemška propilejska zgodovina, le da je sociološkim silnicam posvečeno več pozornosti kot pri Nemcih.

Zbirka Destins du Monde je ubrala najbolj svojo pot. V štirinajstih zvezkih, od katerih jih je izšlo do sedaj sedem, je kronološko zaporedje samo deloma ohranjeno. Veliko zvezkov se usmerja na celoto kakšnega pojava: zvezek »Amerika in Amerike, od prazgodovine do danes« obravnava novi kontinent neodvisno od zvezka »Meščani zavojevalci, 19. stoletje«, ki ga drug avtor pripravi posebej. Isto pokažejo naslovi šele projektiranih del: »Kitajska civilizacija«; »Islam in njegova civilizacija, 7.—20. stoletje«; »Kapitalizem in materialna kultura, 15.—18. stoletje«. Zvezki so zanimivo in živo ilustrirani, veliko je preglednih kart, tekst je razčlenjen v majhna poglavja, uporabljen je različen tisk, precej je preglednih statističnih tabel. Knjige na ta način izgubljajo morečo obliko velikih spisov nemške propilejske zgodovine, ki na koncu, pa naj bodo še tako briljantni, in morda prav zato, vendarle zapuščajo vtis subjektivnega pogleda in obravnave določenega zgodovinskega obdobja. Ta nevarnost je spričo »objektivnih« elementov v novem francoskem delu zmanjšana. Res pa je, da gre pri tej obliki razdrobljenost materije včasih lahko predalet.

II

Roger Portal, avtor knjige o Slovanih, je na Sorbonni profesor za slovansko zgodovino in kulturo in je predsednik Inštituta za slovanske študije. Portal je specialist zlasti za zgodovino Rusije 18. in 19. stoletja in je med drugim napisal delo o Uralu v 18. stoletju ter biografijo Petra Velikega.

Knjiga se pričinja z Uvodom (str. 7—28), ki zastavlja nekaj splošnih problemov in odpira poglede: Slovani so Evropejci, med seboj pa zelo različni po jeziku in veri, po politični usodi — eni so živeli skoraj vedno v svojih državah, drugi so bili podjarmljeni. Vsem je skupna borba proti Turkom na jugovzhodu in proti Germanom na zahodu. Čeprav je tradicionalizem pri Slovanih zelo močan, pa je zmotno govoriti o kakšni posebni nagnjenosti h kolektivni zavesti pri slovanskih plemenih, kot bi rade dokazale nekatere moderne študije. Tudi nekakšno slovansko občutje je konstrukcija. Panslavizem v preteklosti je bil eno od sredstev ruskega imperializma in je celo zaviral in

prekrival nacionalni progres posameznih slovanskih narodov; današnji socializem v slovanskih državah je močna vez med slovanskimi narodi predvsem za bodočnost, dasi se z njim ne uničujejo posamezne, med seboj različne slovanske nacije. Tako Portal.

Prvi del (str. 29—102) ima naslov »Od Rusov do Rusije, od 8. do 15. stoletja«, a v njem ni obdelana samo ruska zgodovina. V treh manjših poglavjih si ogledamo vzhodne, zahodne in južne Slovane. Pri Rusih se avtor obširneje pomudi ob normanski tezi o nastanku kijevske države. Sledeč modernim analizam sovjetskih zgodovinarjev, vsaj v glavnem zavrača preprosto normansko hipotezo in je pristaš »neonormanske teorije«: k že formiranim mestnim trgovskim središčem Vzhodnih Slovanov in ob tem nujni osnovni obliki oblasti v teh mestih so Vikingi prinesli unifikacijo večjega teritorija in so s tem že obstoječe državne sile povečali, ne pa jih ustvarili. Pri južnih Slovanih Portal ugotavlja najprej pomen delovanja Cirila in Metoda: pisava in literatura omogočita razvoj jezika, ki pa se hitro diferencira. Prvi slovenski jezikovni spomenik postavlja v leto 1000 (upravičeno mislimo, da je zapis iz konca 10. stoletja na osnovi starejših predlog iz 9. stoletja) in ga imenuje po mestu »Brizin (Freisingue)«, kar je netočno, pravilno je samo Freising, staronemško Frisingen. Za karantansko državo zmotno misli, da je bila nekaj časa v sklopu velikomoravske države (str. 98). Ustoličevanja ne omenja. V ostalem mu je slovenska zgodovina po letu 1000 v okviru nemške države in ob nemških mestnih jedrih »zgodovina gorjanskega prebivalstva, razdeljenega po dolinah in varujočega samoniklost svojih navad in svojih slovenskih narečij, uživajočega tu in tam drobce malih krajevnih pravic« (str. 98).

Drugi del »Balkanske dežele v turški posesti; Rusija — celinski imperij: od 16. do 18. stoletja« (str. 103—146) zelo nakratko in prekratko na petih straneh prikaže zgodovino srednjeveške Srbije. Priznanje veličine srednjeveške umetnosti motijo slabe ali pa nerodne formulacije: »verski center Srbov, Sveti Naum, na Ohridskem jezeru, bizantinski po tlorisu, srbski po obokih«, Omenja Nerezi, Gračanico in Nagoričino, ne omenja pa Sopočanov, Mileševe in Dečanov. Ves ostali tekst obravnava Rusijo, njeno trgovsko ekspanzijo v Sibirijo, zlasti pa duhovno ter materialno kulturo ruske družbe tega časa.

Tretjemu delu je Portal dal naslov »Moderne države, od 18. stoletja do 1860« (str. 147—249). Spet so seveda prvi Rusi (»Predkapitalistična Rusija«), nato Poljaki in končno »podjarmljeni in odvisni narodi« Čehi ter južni Slovani. Pri reformaciji (str. 246—247) avtor poudarja centralno mesto Trubarja in ugotavlja vpliv njegovih reformnih prizadevanj prek slovenskih jezikovnih meja med drugimi južnimi Slovani.

Četrty del »Doba nacionalizmov, 1861 do 1917« (str. 251—374) je dokaj obsežen. Najprej se zopet pomudi pri Rusiji in pri njenem pospešenem razvoju v smeri kapitalistične družbe. Veliko je statistik in preglednih kart. Naslovi so zgovorni: razvoj srednjih slojev; težnje k monopolu; propadajoče plemstvo in plemstvo, ki bogati; tipi parvenujev; meščani na pragu politike... Slede obširno in objektivno analizirana predrevolucijska leta 1900 do 1917. Dve manjši skici sta posvečeni Poljakom in Čehom in zadnja zopet »napol osvobojenemu Balkanu« (str. 357—374). Slovenci dobe formulacijo (str. 359 do 361): »Rojstvo naroda — Slovenci«. Tu so omenjeni Hren, Zois, Vodnik, Prešeren (pisan dosledno napačno »Prešren«), Čop, Bleiweis, Jenko, Jurčič, Stritar, Trdina. Slovenci so po Portalu v tej dobi strnjeno naseljeni samo na

Kranjskem, na Štajerskem in Koroškem pa kot manjšine, vtesnjene v otoke germanizacije. Mesta so sicer nemška, toda njihov ambient daje vseeno možnost, da se formira slovenski izobraževalni sloj, ki nato posega na politično področje. Politični stranki sta v glavnem dve — konservativna in liberalna. Nepismenih je med vsemi južnimi Slovani tu najmanj, časopisov (leta 1914) je 122. Emigracija je številna. Ljudska gibanja, tabori, in telovadna društva, Sokoli (1863) ter klerikalni Orli (1903), se usmerjajo k nacionalnim programom. Toda vse se odvija v legalnem okviru avstrijske države. Edino »Preporod« postavlja brezkompromisen program neodvisnosti, če treba tudi s silo.

Portalov pogled na Slovence je nedvomno ljubezniv in dobronameran, seveda pa bi bila tudi na teh treh straneh možna trdnjša in bolj precizna informacija. Omeniti bi bilo treba vsaj Linhart, poudariti pomen leta 1848., razdeliti napredno in konservativno strujo sredi stoletja, omeniti Levstika, kasneje socialno demokracijo in delavsko gibanje in že tu Cankarja (ne šele v Jugoslaviji po letu 1918 na strani 434) ter moderno.

Zadnji del nosi naslov »K zblíževanju slovanskih ljudstev, 1917 do 1960« (str. 375—434). S tem stopa avtor iz zgodovine v sedanjost, zgodovinar postane politični analitik in sociolog. Opiše briljanten in grandiozen vzpon Sovjetske zveze, pri tem pa se vprašuje, ali je socializem dokončno »uspel«. Problem mu je v končni premisi moralen in je mnenja, da je do sedaj ruski človek socializem sicer preprosto sprejel kot dejstvo, ni pa se z njim še notranje identificiral (str. 403). Slede Poljaki in Češkoslovaška ter končno Bolgarija in (str. 429 do 434) Jugoslavija od leta 1918 do danes. Portal na kratko opiše staro Jugoslavijo in tendence Aleksandrove diktature po letu 1929. Z dokaj tehtnimi formulacijami poudarja vodilno vlogo Komunistične partije in Tita v organiziranju vseljidskega odpora med okupacijo ter podčrtuje pomen federativne ureditve jugoslovanske države po vojni. Med imeni kulture se pojavijo: Župančič (pisano »Župančić«), Cankar, Krleža, nobelovec Andrić ter od mlajše generacije Djordje Ivanović z letnico smrti 1943. Pod tem imenom se skriva Djordje Jovanović (glej npr. Eli Finci, Enciklopedija Jugoslavije IV, 1960, 536 sl.), rojen 1909 in padel kot partizan 1943, ki je kot srbski književni kritik-komunist sicer pomemben (izbrane postumne izdaje: Studije i kritike 1949, Protiv obmana 1951, roman Plati pa nosi 1948), v tako zgoščenem pregledu, kot je Portalov, pa slučajni izbor takega imena bolj moti kot koristi.

Bibliografija na šestih straneh na koncu knjige je zelo nepopolna, a tudi neenotna. Za Slovenijo oziroma Jugoslavijo je omenjena Historija naroda Jugoslavije I—II, od revij pa edino in docela nepotrebno revija »Jugoslavija«, med posameznimi deli je navedena samo Enciklopedija Jugoslavije, v ostalem pa navaja Portal samo francoska dela in Osteuropa-Handbuch iz leta 1954. — Slede kronološki pregledi in indeksi oseb, krajev in stvari. — Med ilustracijami na prilogah jih je več iz Jugoslavije, tudi ena barvna, nobena pa iz Slovenije; isto velja za ilustracije v tekstu.

Vsekakor je treba izraziti profesorju Portalu priznanje za zahtevno delo, ki ga je spretno koncipiral in v tem svojem okviru tudi dosledno izpeljal. Mnoge strani, kar velja zlasti za Rusijo, so pisane z znanjem in razumevanjem, iskreno in neprikrito je tudi občudovanje »slovanskega duha« in njegovih manifestacij. Žal je slovenska zgodovina obravnavana zelo površno in tudi v okviru splošne slovanske zgodovine proporcionalno preskopo. Evropsko važno mesto Slovencev na prehodu iz Alp na Balkan in v Podonavje ter iz Panonije na

Sredozemlje in iz tega izvirajoči karakter slovenske zgodovine in kulture ni upoštevan, kar se nato izraža tudi v docela zmotni formulaciji o Slovencih kot alpskem (»gorjanskem«, str. 98) narodu. Ravno slovenski narod je odličen primer, da nacionalnost ni predvsem pokrajinska in historično-politična, ampak sociološka kategorija.

Vprašanja, ki jih avtor na mnogih mestih retorično zastavlja, bodo mislečega francoskega bralca vznemirjala tudi prek navadne informacije, ki mu jo knjiga daje. Z druge strani pa je kombinacija zgodovinskega kontinuiranega pripovedovanja in vertikalnih analitičnih prerezov zelo nevarna zaradi svoje težnje k posploševanju in tipiki. Prav to pa zgodovina nikoli ni bila. Polovična resnica je v tem primeru skorajda slabša kot zmotna kombinacija resničnih podatkov o dogodkih in danostih, ki jih je mogoče preveriti in sklepe korigirati.

Jože Kastelic

RAZGLEDI

O ROMANIH KONSTANTINA FEDINA

(Konec)

Pripovedovanje zgodb, fabuliranje ni močna stran Fedinovega talenta. To velja tudi za njegova romana iz tridesetih let. Vendar opazimo v upodabljanju značajev in življenja veliko razliko. Zdaj se namreč avtor sam polagoma umika, saj nič več ne izpoveduje, analizira, ugovarja, potrjuje in razsoja. Zdaj pusti govoriti svoje prej dokaj molčeče glavne junake. Raste funkcija dialoga, ta sicer večinoma ni izrazito dramatičen, pač pa prej diskusijski ali izpovedovalen (Flakerjeva ugotovitev o podobnosti med Fedinom in Turgenjevom!)¹⁹ Temu ustrezno se neposredna psihološka oznaka oseb umika posredni. Sam ton pripovedovanja je mnogo manj izpovedovalen, vložki-vezi niso več toliko avtorjeve izpovedi kot informacije o dogodkih in razmerah, predvsem seveda o zgodovinski in družbeni situaciji. Skratka, načelo objektivnega prikazovanja zmaga nad subjektivnim.

Omenjene lastnosti so prišle do veljave v romanih iz povojnih let, tako imenovane dilogije Prve radosti in Nenavadno poletje in nato še v nedokončanem tretjem delu Kres.

Treba je opozoriti na nekatere značilnosti: prva dva romana govorita o preteklosti, tretji pa o drugi svetovni vojni. Sodobna vsakdanjost pisatelja očitno manj zanima, saj ji je posvečeno le nekaj poglavij tretjega dela.

V članku Ob dilogiji iz leta 1949 je pisatelj povedal, da si je delo zamislil še pred vojno. V središču naj bi bilo spet vprašanje umetnosti, in sicer zgodba, kako igralka umetniško dozoreva. Med vojno je to zamisel opustil, bolje rečeno, preglasila jo je nova tema zgodovine, kot je zapisal. Ta tema je določila, piše, kdo mora biti v središču, in »tako postavila v ospredje ... ljudi, ki jim je bila

¹⁹ A. Flaker, Suvremeni ruski pisci, III. str.